

R A S T

LIST DUAŠKEGA LITERARNEGA DRUŠTVA

„OTON ŽUPANČIČ“

NA DRŽ. REAL GIMNAZIJ KRALJ. ANDREJA

V PTUJU

LETO II

DECEMBER - JANUAR

1952-53.

ŠTEVILKA 3-4

P o t r č I v a n

Z A R J E N O V E G A R O D U

Dramatski prizor

Osebe :

MATILDA, dekle brez vsega.

ŠTUDENT IVAN.

ŠTUDENT LUDVIK.

ŠTUDENT ANTON.

NATAKARICA.

V noč. Beznica. Osvetljuje jo lestene, na njem gorijo voščenske. Temno zakajeno vzdušje. Tri pogrnjene mize. Dve manjši na levi; prva v ospredju, druga potisnjena popolnoma v ozadje, kjer je kot. Večja izpolnjuje desni prostor; na mizi vino za tri osebe. Stoli. Kristus. Slike brez vsakega okusa; božje in bezniške podobe.

Nastroj: izživljenje in kar sledi - propadenje. Resignacija, ki že ni več resignacija, ampak obup, brezkončen, porazen obup. Če zagori kje kakšna luč, zagori, da še poslednjikrat vzplamti pred smrtjo; čim večji bo plamen, tem prej bo ugašnila. Upor, ki ne misli na zmago, ampak na luč ob zadnjem propadu. Praznота. - V ospredju leve mize sedi MATILDA. Telo obrnjeno v ospredje. Obraz v profilu. Ženska brez vsega. Nemerno napravljena. S komolcem se naslanja na mizo. Pred njo

dolg kavarniški četrt vina. Obleka, telo, okolica: močne barve. Matilda ne skriva ničesar več. Njeno telo je dozorelo in čaka. Ženska, prazno sklonjena nad praznoto telesa. Govori edino telo. Pogled ji visi na polizpiti četrti vina. - Še na levo, popolnoma v ozadju študent IVAN. Pesnik. Vino. Pitje iz obupa. Pred študentom brli motna leščerba in osvetljuje izpit umetnikov obraz. Študent Ivan je pesnik. Zdej opazuje Matildo. Iz oči se mu bere lakot po ženski. B orba telesa, ki govori. Bulji in se premaguje. Zmagalo je telo. Preko lista, ki je pred njim, potegne črto. Praskanje peresa. Vstane in se težko vleče čez sobo v ozadju za Matildo. Obstane. Molk. Pogled mu blođi po razgaljenem vratu. Govori z blaznim hotniškim krohotom, ki uživa nad samim sabo.

ŠTUDENT IVAN. Matilda ... Matilda ... jaz sem študent ... študent ... /Kakor razodetje./ Pesnik.

MATILDA /se zarzne/.

ŠTUDENT IVAN. Pesnik. /Zaupno./ Pesniki so ljudje, ki nima-
jo ničesar več, ki so vedno goli, razgaljeni pred vsem
svetom, da jih že ni ničesar več sram.

MATILDA. Otroci.

ŠTUDENT IVAN /bližje/. Matilda, pesniki so kakr ona dekle-
ta, kakor one ženske, ki so brez vsega. Ha, ha! Matilda!

MATILDA. Kaj mi mar. Kaj hočeš? Pusti me!

ŠTUDENT IVAN /se ji približuje/. Matilda, te dni, nocoj pi-
šem pravljico o Kristu, Magdalenii in pesniku.

MATILDA. Sita sem vaših pravljic.

MATILDA. In na zadnje pokazati nase:glejte, pesnik. Kdo je
še zmogel tako globokega dejanja.

ŠTUDENT IVAN. Nehaj! Obup govori iz tebe.

MATILDA. Obup?! - Se še spominjaš? Lani si bral povest o
zapeljanem dekletu. Postavil si tisto dekle na oltar.
Sedaj te razumem, razumem. Vem zakaj so me tvoje oči
tisto noč tako ovijale.

ŠTUDENT IVAN /ne more dalje; zlomljeno/. Matilda, jaz ne morem
nikamor več. Podlež sem, Matilda.

MATILDA /ironično, bolno/. Brat in sestra.

ŠTUDENT IVAN. Glej, tudi jaz sem ljubil ta svet, tako sem ga
ljubil, da sem sedaj prazen. In na koncu se mi je zgo-
dilo, da so me pognali.

MATILDA. Siromak.

ŠTUDENT IVAN /se ne more več premagovati. Razgovor pa ga je
že popolnoma razbil. Začne znova, kakor da bi pozabil
na vse. Sicer je pa v njem le ena edina misel, blodnja
da bi objel Matildo/. Matilda, jaz sem pesnik in ti si
vlačuga.

MATILDA /se zakrohoče/. Brat in sestra.

ŠTUDENT IVAN /se ji zareži pol blazno v obraz/. Matilda.

MATILDA. Pijanec. Vem, kam vede tvoja odkritost!

ŠTUDENT IVAN. /Preostane mu še edino, da se pokaže golega, svi-
njo./ Svinja sem, Matilda. Vse te dni, ko sem pisal pra-
vljico o Kristu, Magdaleni in pesniku sem videl pred
sabo le tvoje telo, tvoje golo telo, Matilda. /Čim bolj

ŠTUDENT LUDVIK /tuje/. In Matilda, jaz te ne morem več videti.

MATILDA. Nekoč nisi mogel biti brez mene.

ŠTUDENT LUDVIK. Matilda, ubil bi te.

MATILDA. Ubil praznoto. Don Kichot.

ŠTUDENT LUDVIK. Matilda, jaz sem te sit, tako sit, da se mi gabiš. Matilda, beži!

MATILDA. Od tod ne pojdem.

ŠTUDENT LUDVIK. Ubil te bom.

MATILDA. Ubij me.

ŠTUDENT LUDVIK. Kaj ne vidiš, ne vidiš, da sva prazna, prazna, da z nama ne bo nikoli ničesar.

MATILDA. Sem samo tvoja? Kaj imaš nad mano?

ŠTUDENT LUDVIK. Toliko te je v meni in take, da te moram izpljuniti.

MATILDA. Praznoto?

ŠTUDENT LUDVIK. Matilda, beži. Resnično, ubil te bom.

MATILDA /resnirano/. Rekel si.

ŠTUDENT LUDVIK. Izigravaš?

MATILDA /se mu zakrohoče v obraz/.

ŠTUDENT LUDVIK /se zgane; roke, kretnje ubijalca; divje zakriči/. Matilda.

MATILDA /se ne zgane/.

ŠTUDENT IVAN /je odvijal med tem luč. Vedno bolj raste iz ozadja njegov mučen, bolesten izraz, ki sledi vsaki besedi, kretnji. Oči se mu -malo da ne- izbulijo/.

ŠTUDENT LUDVIK /vsak čas se bo zagnal v Matildo, da jo zadavi/.

ŠTUDENT IVAN /bled kot stena/. Smrt. /Strašno zategne, v nečloveški krik. Ne ve, kaj bi, kam bi./

ŠTUDENT ANTON /vstopi nervozno med krikom, se razgleda in skoči študentu Ludviku za hrbet, se ga oklene./

MATILDA /je gledala blazno, se skloni, si zakrije oči in se spusti v jok./

ŠTUDENT IVAN /je skočil v ozadju na stol, stoji tam ves ubog in ne more doumeti prizora, z ona ga obliva. Se čez čas zave in pove, da besede udarijo usodno med molk. Naučeno. / In kdor je hotel ubijati, ne bo prej našel miru, dokler tega ne bo storil. /Prizor se razleze./

ŠTUDENT ANTON /gre po sobi sem in tja, vseskoz nemiren/. Razumem, razumem. Človek mora najti izhod. /Sede k mizi na desni in sicer v ozadje in pije. Natoči še vina drugim. Nemiren. Mučno mu je./

ŠTUDENT IVAN /se še ne more znajti; prisede na desno stran in pije./

ŠTUDENT LUDVIK /si vsede na levo stran mize, strmi blazno v vino in pije./

MATILDA /je sklonjena na rob mize in joče. Čuje se zadušeno hlipanje./

ŠTUDENT ANTON /je nekak predsednik literarne trojice in

je gotovo dramatik. / Tovarishi, kdo bo bral nočoj ^S

ŠTUDENT IVAN /boječe/. Napisal sem, napisal pravljico, pesem
o Kristu, Magdaleni in pesniku. In so mi jo nočoj u-
bili. Beseda mi je zastala.

ŠTUDENT LUDVIK. Vse je nič.

ŠTUDENT ANTON /Ludviku/. Obljubil si pravljico.

ŠTUDENT LUDVIK. Pravljico o zakleti trojici.

ŠTUDENT ANTON /pije/.

ŠTUDENT LUDVIK /potegne iz žepa rokopis/. Ne morem. - Ne mo-
rem več gledati teh praznih, praznih črk. /Pije./ In
nekdej bo prišel nekdo in bo našel v teh črkah ugan-
ko. Haha!

ŠTUDENT IVAN. Za vsako črko se skriva lakot po ženski.

ŠTUDENT LUDVIK. Praznota, praznota! /Grabi nervozno po ro-
kopisu. Preko obraza mu znenada sine zadovoljen na-
smeh. Zmečka rokopis in ga raztrga. Se zakrohoče./

ŠTUDENT ANTON. Bral bi. Saj tudi jaz ... nad deli, ki sem
najbolj dvomil, so še bila najboljša.

ŠTUDENT LUDVIK. Vidiš življenje, občutiš ga, mimo tebe gre.
Vsa njegova sila te opaja. In hočeš razodeti, razode-
ti očem, ki niso vidеле, pa nazadnje, nazadnje vidiš,
da nisi povedal ničesar, ničesar. O jaz, ki sem hotel
črke oživeti, oživeti papir, postati stvarnik. /Sune
papir z mize./

ŠTUDENT ANTON. Umetnik mora graditi iz nič.

Obnemogel je padel pred temi besedami, pretežkimi za človeka in se razodel, umetnik!

Vendar gre svoja večna pota.

To je tisti jalov posel umetnika. Lagati, lagati je treba sebi.

ŠTUDENT ANTON. Ali je ves napor ljudi nič? Meni je bila beseda vodnica skozi tmo.

ŠTUDENT LUDVIK. Vrag še po besedi. Postavi se pred svet in se zakrohoči, da boš slišal prazen odmev. Ne upamo si pogledati v oči, pokazati se gole, brez ornata, kot smo. Pogledajmo si že vendar enkrat odkrito v oči.

ŠTUDENT IVAN. Tvoj krohot je upanje po lepšem. Sam sebe ne doumeš. Sam si umetnik.

ŠTUDENT ANTON. Torej je najboljšje molčati in si posekati peroti.

ŠTUDENT LUDVIK. Ali ni smešno: posekati si peroti. Čemu ti le bodo.

ŠTUDENT IVAN. In vendar, tako brez vsega človek ne more naprej.

ŠTUDENT ANTON. Ne more.

ŠTUDENT LUDVIK. Tu lahko postane človek umetnik. Oči imaš, da gledaš. Živeti ne smeš. Čutiš ljubezen kakor veje pomlad, ljubiti ne smeš. In izživeti se je treba. Edino eno ti je dano. Da se izživiš med beznicami in da ustvarjaš doma med štirimi stenami. Ni čudno da oži-

vi mrtev papir, edino kar gre od nas, edino v kar smo se izpovedali. Glejte modrost! Ni ti dano, da bi smel udariti, še krik nam je prepovedan. Človeku ostane edino beznica. Tu si bližje sebi kot v svetišču.

ŠTUDENT ANTON. Da vsa mladost nam je zginila kakor malenkostna borba za malenkosti. Jasno nisi smel govoriti nikoli. Proglasili so te za upornika. Nad vsako tvojo sveto besedo cinizem. Sedaj pa: mladina je na krivi poti. Kaj bo s te mladino? - Nekoč sem menil napisati dramatski prizor iz življenja študentov. V meni je bilo toliko gneva in toliko lepote teh ljudi sem videl, da sem se zgrozil. Pisal sem in pisaril in nazadnje se mi je zmaličila pod prsti čudna podoba, tako klavrna podoba, da me je bilo sram. Živeti nam je sploh prepovedano. In smešno je sedaj, smešno, če kdo izprašuje, kdaj bodo ti pokazali svoj sad. Sadu hočejo od ljudi, ki so jih vzgojili v življenja nezmožne spačke.

ŠTUDENT IVAN. Trpimo na duševni lakoti.

ŠTUDENT ANTON. In nazadnje mi je ostalo, da pokažem vso mizerijo svojega rodu. Haha! Človek še uživa nad tem propadanjem, nad lastnim padcem.

ŠTUDENT LUDVIK. In vzgon vse naše umetnosti je ženska. Druga nam ni ostalo.

ŠTUDENT IVAN /sam sebi/. Matilda.

ŠTUDENT LUDVIK. Že večkrat sem hotel pobegniti od tod pa mi ni dalo. Od tod ne moreš nikamor. Te proklete male razmere. Nekoč sem hotel visoko, visoko. Nazadnje mi je ostalo le to, da se izživim v religiji. Ho razumem vas, svečenike božje. Zadnjič mi je nekdo rekel, tole mi je povedal. "Vem, prijatelj, vem, da vi ne morete biti srečni. Pojdite k spovedi in boste našli mir." Ja razumem vašo logiko. Ubij svojo upornoško misel in postani bebec in nič ne izprašuj, pa boš izhajal. Tu še človeku ostanejo edino ženske. Ostanejo ti za prvo in zadnje spoznanje.

MATILDA /je buljila nemo pred se, sedaj se zganila/. Joj!

ŠTUDENT LUDVIK. Vse večere sem preblodil o ženskah, vse noči, vse mlade dneve. Vedno ženske, ženske, ženske ... In sedaj bi rad preko teh žensk, rad bi višjega vzgona, pa ne morem. Dekle je kakor zemlja, ki te vleče k sebi ... kakor zemlja, ki te vleče k sebi ... In jaz moram ubiti t v sebi, ubiti za višji vzgon.

ŠTUDENT IVAN. V pijancih se je prebudila sla po lepoti.

ŠTUDENT LUDVIK /proti Matildi; morda zato, da bi jo ubil/.

Matilda, odpusti mi, odpusti. Jaz ne morem preko tega.

ŠTUDENT IVAN. Dekle, jaz sem strašen človek. V vsakem dekletu vidim le telo, telo. In da je nesramnosti višek sanjam v opojnih večerih o lepoti. O, kje je lepota, ki je ni oskrnil moj pogled?

ŠTUDENT ANTON. Matilda, to je strašno v nas. Toliko lepote
je v nas, pa ne moremo do nje.

ŠTUDENT LUDVIK /se zakrohoče/. Lepote ... in v nas.

ŠTUDENT ANTON. In izživetiti se moraš! Izživetiti!

ŠTUDENT IVAN. Meni je tako težko ... težko ...

ŠTUDENT LUDVIK. Matilda, saj vidiš, da ne morem drugače,
jaz nisem kriv. Rekel sem ti, beži, beži od tod.

ŠTUDENT ANTON. Ognji, ki gorijo sami zase ... vase ...

ŠTUDENT IVAN. Matilda ... Matilda ... Matilda ...

MATILDA /se zravna, ne ve kaj bi, gleda kakor žrtev/.

ŠTUDENT LUDVIK. Matilda, tvoje oči bolijo.

ŠTUDENT ANTON. Matilda, jaz nisem kriv. /Gleda in ne ve
kaj bi./

ŠTUDENT IVAN. Matilda ... Matilda ... Matilda ... /mono-
tono, obupno, kot klic vpijočega v puščavi./

Iz vseh obrazov se zrcali obup, obup, ki ne more nikamor.
Brezup.

Gothe's "Eulonia"

Š a l a m u n B r a n k o

M I S L I S P O T I

Vsakdo, kdor je spoznal, s kolikšno oblikovalno močjo vpliva na njegovo rast vse zunanje dogajanje, si ga bo izbiral - v kolikor more. In ne samo mi mladi ljudje ne mislimo, da bi sirova sila vzgona ne mogla povečati. Zato nam je trenutni zalet nadomestilo in predvsem opravičilo za vse zamujeno. To je bilo tudi moje počitniško potovanje, vsaj dokler sem sledil načrtu.

Izstopil sem v Zagrebu. V narodnem kazališču, na dijaškem stojišču se mi je zdelo, da mi moja popotna namera, če že ne vagabundska oprema daje pravico za preziranje teh purgerskih lahkoživcev, neumnih dijakov. Pozneje, ko sem se vrnil in postal zopet dober sin in dober gimnazijec, sem se včasih začel takega, da bi bila krivična vsaka moja neprijazna misel o njih. Kljub temu - prezir ostane.

Obiskal sem Meštrovićevo razstavo in bila mi je kakor obhajilo vernemu kristjanu. Umetnikove besede so mi ostale mesec dni druga glavna misel: ... "da ovaj naš narod imaše i srca i mozga, iako ni jedno ni drugo nije, u svom najboljem vidu, ni na Zrinjevcu, ni na Illici, ni na i-jednoj drugoj pijaci gdje se važe i meri, kupuje i prodaje."

Banja Luka. V tem raztegnjenem, pustem turškem mestu pravzaprav pričenja moja cesta. Z Bosancem, učiteljsčnikom srečujeva bule, s faredžami zakrite, ki se umikajo v blato pred nama moškima. Nobena ne odzdravi. Sistem rešenih vprašanj - vrnilo ga je barbarsko nasilje.

Mimogrede se seznanjam z načinom življenja tukaj. Šolarji, bistre glave, me pouče kako naj pozdravljam Vlahe in kako Turke. Ker jih izdaja narodna noša morem zaklicati srečo vsakemu po svoje. Muslimanom turški, katolikom katoliški, pravoslavnim srbski. "Štracemajstru" načrtam v prah približen zemljevid. "Pa gde ti je sada Austrija?" Skozi vso Bosno ista pesem; tožba za njeno upravo, njenim delom. Zopet sistem, preračunam na učinek.

Po revnih vaseh tožijo: "Gladna vremena. Psi poždreli pravdu. A krivi su trgovci i poslanci." Pred Jajcem se dolina razširi. V cerkvi frančiškanov, bosanskih prosvetiteljev berem: "Go si se vratio iz utrobe majke svoje, go ćeš otići opet na onaj svet." Tolažba revni Bosni.

Cesta za Travnik se vzpenja preko Karaule gore. Dež me moči že ves dan, težke so mi noge in nahrbtnik, v glavi je prostora le še za trmasto misel: Ne počitka! Čemu si pa šel na pot, če ne zato, da se šolaš.

Drvar, srčno dober človek mi odgovori: Ima četiri do akšama. Prišel sem iz krajev a la franga, pa nisem slutil, da poteka tukaj še čas a la turka. Hodim s starko, ki je v

Povedale bi mi, kar vedo, da niso hudobni ti ljudje, ki hodijo po njihovih pašnikih in slikajo./Sarajevski „Prijatelj prirode“ je pričel markirati planinske pote./ „Nisu zločesti i ne čine nikome ništa. Ni dēci.“ V njihove be-sege so bile kot da bi plavale, tako zategnjene in proseče. Ni dēci! Pastirice - ovce.

Spomin na ta dogodek mi je lep. Takrat pa me je bi-lo groza. Nikdar še nisem ene volje v stvarstvu tako obču-til.

Pastir, ki sem ga našel pozneje v oddaljeni kolibi me je povabil s seboj na pot v dolino. „Ne znaš ti šta su planine.“ Štiri ure pogovora z njim štejem med svoje naj-resnejše. Mnogo mi je povedal, pravoverni. Tudi priliko o čr-vu in svežem listu v živem kamnu, ki ga je razbil Mohamed v dokaz Božje volje upornemu človeku. „Zamisli se v zimo in poglej danes na gozd pod nama.“ Govoril je drugače kot jaz sedaj; imel je dar, da bi slepcu odprl oči. Nima šole, pa ustavila sva se tudi ob krizi in reparacijah in podob-nih dnevnih vprašanjih. Ali ni modro rekel: „Pas je pas; ma-da je svezan. Ali ako je gladen i on slabo misli.“ - V no-či drugega dne od odhoda iz Sarajeva sem stal zopet na cesti, komaj šest ur hoda naprej; pa kako bi mi moglo biti žal.

Iz Konjica, ob Neretvi navzgor, preko Crnogolja v Mostar. Tako sem iz šumovite Bosne res kakor padel v kraško, vročo Hercegovino. Lenoba je v zraku. „Ima svega, ima i vi-

na i duvana ali eto, za školu nismo," govore Hercegovci.

"Gacko polje, lepo ti si kad u tebi glada nema." /Ma-
žuranić./ Zdi se, kakor, da je vazdušje polno duhov maščeval-
cev in kraji še vedno vznemirjeni radi age Čengijića, ali
pa je samo meni glava od dolge poti meglena. Čudni kraji.

Za Magličem so me ustavljali. Kuda? Zašto? Ta zršto
je zvenel zelo strogo, pa me ni izpraševal orožnik, niti ne
vaški knez pač pa čuvar, svobodni Črnogorec. "Da si zločest
moglo bi te i nestati. Ali tako ... dobra ti sreća."

Arhimandrit samostana ob Pivi /to se pravi njegov
samostanski tajnik/ pravkar rešuje kopico dopisov šavni-
škega sreskega načelstva. "Takva su ti danas vremena. Piši
piši. Hartije do neba, mesto da se radi." Ja, si mislim, slab
zagovor za to, da prijezdi ta sorodnik po dvakrat na teden
sem in opravi tvoje edino delo.

Kamenita cerkev je temna, resna kakor gozd in gore.
V samostanska vrata je izrezljal igumen Teofil, da jih je
v gospodovem letu 1932. postavil za dušo svojega bratranca
Živke, dijaka medicince, ki je utonil, ker je hotel rešiti
dvoje življenj. Kako bi tedaj mir tega dne ne vzbudil vse-
ga, kar je vernega v človeku! Cerkvni obred in poljublja-
nje ikon sta me odbijala bolj kakor doma, kjer je temu pre-
cej kriva trma!

V Podgorici lenarim v vročini z družbo dijakov ob
Morači. Pa se oglasi maturant skoro žalostno in pravi: "E,
92

Slovenoi kao Nemci? S tem je hotel izraziti svoje spoštovanje dela. Keras je Slovenija daleč, nas vidi v njej kakor v pravljici. Novi vplivi, nova mentaliteta. Najbrže ne bo tu več mnogo študentov, ki bi jim veljalo za nevredno: „bi i kao Nemac.“ Njim, genijalni rasi, ki se pred vojno po univerzah v malenkostnejše zajeve, kot je razdelitev Evrope, se spuščala ni.

V Virpazarju ob Skadarskem blatu mi je postalo vsa-ko zabavljanje v domačem kraju še prevzetnejše, kakor je v resnici.

Cetinje. Od daleč izgleda, kakor da bi otrok postavil svoje barvne igračke na pesek. Čuvar v parku, za Nikitovim konakom, ki so ga preuredili v muzej, mi razlega: „Crna gora i Rusija da budu zajedno. I da se vrati knez Mirko, najspobniji čovek, kojega školuje lično engleski kralj. I Aleksandar da ostaje, jer je naš čovek.“ In ta čuvar ni več tako mlad. Klatil se je že po Italiji in Albaniji in komaj čaka na boj. Toda razpravljajo stari o politiki še vse drugače kot pri nas dijaki!

Levčica: Vsa dežela leži pred mano kot ena sama črna razpokana skala. Ob grobnici Petra Petrovića Njegoša mi pomenijo še mnogo več njegovi verzi:

Gdje je zrno klica zametnulo
Onde meka i plodom počine.
In res je Slovenija isto tako blizu ili daleko svim pokretnim silama, kao i na koji kut zemlje, dapače da je za

mene bliže nego i jedan drugi." /Meštrovič./

Kotor: Resno lepota kraja je očita. Skrit je v njej samo smodnik. Naporno mornarjevo delo in brezdelje njegovega predstojnika oficirja - vse je preračunjeno, usmerjeno v vojaško vzgojo.

Konavlje: Visoki, ponosni ljudje, potomci dubrovniškega in benečanskega plemstva, ki je pošiljalo, svojo nezakonsko dečo v ta skriti kraj. Kri se ne zataji.

Dubrovnik, najlepše mesto na našem Jadranu, kraljica morja. Tudi meni je bila v veselje ^{Na} Pilah, dubrovniški promenadi se slučajno seznanim z delavci, okoličani. Čudijo se mojemu navdušenju za potovanje, ki je zanje brez smisla. Vsi so odkritosrčni in eden mi prizna: "Ne bi dal svojoj majci čašu vode pod zube bez pare." Drugi me brani: "E, da je sav svet lud kao smo mi ..." Prav, kakor je Cankar rekel: "Oblakov se dotika babilonski stolp naše kulture in tisti, ki ga nosijo na svojih trudnih plečih, ga ne vidijo, ker so njih motne oči uprte v tla."

Za Šibenikom se srečal starega Dalmatinca in Dalmatinko. Še zdaj zrem s spoštovanjem gube v njunih licih.

V prnišu sem sedel na vlak. Tu prenehajo moje misli s potovanja.

Čeprav človek ne pove nikoli vsega - bodi si, da ne zna ali noče - vendar bo vedel, kdor bo bral te vrstice: Začetek je obetal manj klavrn konec. In na to bom moral paziti. Ker mnogo lažje je izbrati, kot ostati sebi zvest.

Requiem 1933.

KO SO BILI BOLJŠI ČASI...

B r a t k o I v a n

M L A L A K R I

Kos dijaškega življenja .

Osebe!

PREDSEDNIK: krepak odločen fant z organiziranim nastopom.

Bratko
(on pravi, da je
mislil Herlake) Vsaka kretnja in beseda je namen! Posledno suh in razumarski, pred duhovitostjo ne klone kot drugi.

Romeo PAVLIN: starejši od drugih, skrajno občutljiv in domišljav. Vedno se nosi kakor da bi hotel reči: „Eh, kaj boste vi, reveži!“ Med vsemi je edino on zagmatiziran.

Krcmar DUŠAN: strasten, skrit samoljuben temperament! Govori iz fantazije in čustva, ne verjame nikomur; še sebi ne, čeprav se z ognjem zagovarja. Le trenutke spočetja priznava, ideal mu je moč in lepota.

Lalanur TAJNIK: odkrit, raven in miren „meščan“. Mogoče je trikrat v življenju razžalil človeka in se dvakrat zlagal. Fantje ga nočejo „kompromisarja“.

Gotri LUNC: preprošt in vihrav; čustveno razgiban, razumsko otročji; do veljave hoče z udrihanjem po mizi, vstajanjem in cepetanjem.

Jular LIČANIN: vrtavka! Napada vsakogar, često brez vsake zveze. Nabral po knjigah in ljudeh neštete pojmov, resnične le „polovička“ in ženska!

POLIČ: Kričeč, ki trikrat na dan obdela in oskubi svet s
Zentrich svojimi „mastnimi“. - To je pač bolj živo kot vi -
hteti kadilnice. Priznanih visokih glav ali - po nje-
govo - „živin“ se izogiblje. Kadar zafrkne se potuh-
njeno ironično smeji.

KARČI: rejen matematik in naivnež! Babje čustven, podvržen
Andrej povsod svojim osebnim nagnenjem. Govori počasi, zate-
za, drži se postrani.

RUSJEK: otroški in otročji, mamina „carta“, pod stalnim nad-
zerstvom. Do devetega leta ni smel sam čez cesto.

Ostali DIJAKI so večinoma le „narod“, ki sedi in čaka „za-
soljenih“, da se bo smejal in razbijal.

Pozorišče !

Lokal dijaškega izobraževalnega društva „Lenin“. Na
desni vrata, zadaj visoka šolska okna; po sredi dolga miza,
nad njo sveti edina žarnica. - Za mizo v sredi predsednik,
ob njem tajnik, ki zapisuje, okrog vse dika zavoda. Okoli 25
glav! Kar ne more za mizo, sedi po zavojih ob strani ali pa
podpira stene.

PREDSEDNIK. /Stoji./ Prehajam k četrti točki: debata o bogu.

Opozarjam vse, ki ste dobre volje, da vzdržite na ne-
žaljivi višini razglabljanja.

PRVI DIJAK. /vpade./ Jasneje! Tega ne razumem!

POLIČ. /je./ S paragrafi ga nakrmi!

PREDSEDNIK. Zlobnost ima preširok teren. Noben paragraf je ne užene!

LIČANIN./se teatralno postavi./Torej, gospoda: bog! Ali je bog, ali ga - ni! To je ...

KARČI. Tiho bodi, ti Ličanin! Resno ali nič!

LIČANIN. /se obrne k drugim, z mogočno gesto pokaže na Karčija./ Dobro! ... Izvolite! Prosim! Toveriš Karči ... prosim! ... Da ga čujete, moža!

/Molk. Vse gleda na KARČIJA, on sikne: "Idi k vragu" in se obrne v stran./

DRUGI DIJAK./jecla iz kota v mraku, med mučno tišino./ J ... j ... j ... jaz m ... m ... m ... is ... lim, da - .

PAVLIN. Torej jaz se postavim na stališče, da boga ni.

POLIČ. Ne misli, da si kaj novega povedal!

DUŠAN. To je že tako staro, da še res ni več!

LIČANIN./zamahne, pomilovalno./ To še vemo vsi!

RUSJEK. /začuden./ Kako to, vemo vsi!?

POLIČ. Tebi mogoče ni jasno? Aja, ti -

PREDSEDNIK. In, recimo, meni tudi ne!

KARČI. Kaj? Tebi? Ti Ankristi! Ti!?

PREDSEDNIK. Da! Meni! Dokaži, da ga ni, boga!

POLIČ. Dokaži! - To smrdi po šolskih klopih.

PREDSEDNIK. Dokaži!

POLIČ. /se obotavlja, nato plane./ Zato, ker ga nisem še nikoli čutil, no! In če je naj me ubije zdaj! Naj me! Časa ima zadosti!

PAVLIN. Idealist! Ti nimaš pojma o življenju! razumeš! Vse je dobro, posebno laž, samo „preveč“ ni dobro! - Jaz mislim, da je bog na mestu! Kaj naj si začne to ljudstvo če ne bo ničesar častilo!

POLIČ. /zvedavo ironično/ Kako ljudstvo?

PAVLIN. Kako ljudstvo! Preprosti narod! Kmet!

POLIČ. Aja! Hm, že razumem!

PREDSEDNIK. Dobro! - ljudstvo častilo! Torej: gre le za ljudi!

PAVLIN. Seveda!

DUŠAN. Nekaj moraš imeti vedno na kar se obešaš! Pa naj bo vera, ali ženska, ali pravica ...

PAVLIN. /tehtno./ Iz potrebe po izlitju vsega estetičnega, prazničnega, kar je nametnega v brozgo človeške čuvstvenosti, je nastala vera.

DUŠAN. In ker hočejo biti navdušeni. Nekaj imajo vedno radi kar naj bo lepo in sveto. In če nimajo, potem se delajo, da imajo!

TAJNIK. In ti imaš?

DUŠAN. Ne! Pravzaprav tudi! - Pognal sem k vragu vse pred čemer so doslej poklekali. Še pred ljubeznijo do ženske sem se potuhnil - kakor da je nekaj žametno staromodnega! Edino hotenje po novem - to mogoče najvrednejše nas - je ostalo.

POLIČ. Dobro! kako zvezo ima to z vero?

UŠAN. To je tisto lepo in sveto družbi: vera, mogoče nekoč
organizacija. Erotika pa se skriva za vsem. Kaj se bo-
mo še nadalje delali! - Šenske nam vznemirjajo in
pomlajajo kri! Vera je le kopija ljubezni do njih.
Radi tega živi! Vse to naše prizadevanje! - to je
le hlastanje za drobtinami ljubezni!

LIČANIN. /tiše./ Že ... /bojevito./ ampak ...

KARČI. Jaz mislim, da imaš -

PAVLIN. Pustimo to! subjektivno! Jaz pravim - /„Jaz“, „jaz“,
„jaz“ stopnjuje narod./ Jaz mislim, da vera - taka
kot je - živi le še na račun nevednosti in zaostalo-
sti! Te pa je kriv današnji družabni red s tenden-
co vzgajati hlapce hlapcev. Ko bo to pokopano, takrat
bo -

POLIČ. /hudomušno./ Kaj bo takrat?

PAVLIN. /z zanosom./ Vse drugo! Hliniti se ne bo treba ni-
komur, nasičen bo vsak, -

POLIČ. Z vej bodo viseli rožiči, pogače pod grmi, -

KARČI. In po cestah debele fige!

PAVLIN. /razkačen./ Ti - nesramnež! idi med konjske hlapce
oznanjat svoj evangelij! Mene boli glava po njem.

KARČI. /s Pavlinovo jezo raste njegovo veselje./ Kaj, ka-
ko? ... Konjske hlapce? Čujte, to je tipično za Pa-
vlina, da se tako rad spominja na konjske hlapce! Ti,
Pavlin, kaj bi ti ... /Hrup in smeh med prepircom, na-
rod uživa! Polič zemaši Karčiju usta./

PREDSEDNIK. Prosim! Prijatelji! Kdor ne kaže smisla za organizacijo ... Pogledjte Nemce! to so organizatorji!

POLIČ. /Karčiju./ Si čul? zgaga nora!

KARČI. Je že dobro!

LIČANIN. Ja, ja! Karči!

KARČI. Ti pa le tiho bodi! Ličanin! Če ne dobiš tako - !

PREDSEDNIK. /vstane./ Po debati sodeč smatra večina vero in boga le za nekeko oporo, izživetje dobrih in slabih potez v človeški značaj.

POLIČ. Jasno! /Tajnik piše./

PREDSEDNIK. In ta opora bi se dala izpodriniti -

POLIČ. Izpodnesti!

PREDSEDNIK. Namestiti z drugimi, mogoče vrednejšimi dobrinami !?

PAVLIN. Z umetnostjo in znanostjo!

LUNC. Naj hodijo v gledališče mesto v cerkev!

DRUGI DIJAK. I ... i ... in m ... m ... m ... mesto m ...
m ... m ... mo ... molit ... m ... molit ... venikov
čitajo po ... po ... po ... eziže ...

POLIČ. /ne vzdrži./ Pavlin! Jaz bi le rad vedel, kak bo ta tvoj „bodoči red“.

GLASOVI. Pa res! Pavlin! No ... povej! Pavlin!

PAVLIN. S kulturnim razvojem se vcepi prepričanje, da je materija ničvredna. Ko to preide v meso in kri, - takrat se ne bo nihče več pulil zanjo!

POLIČ. In dalje!

PAVLIN. Dalje bodo vsi enaki!

PRVI DIJAK./bolj zase./ To je nemogoče!

LIČANIN. Glejte ga! filozofa! Mož se dremi!

PAVLIN. Talent edino bo takrat gospodaril. Vsak se bo sam,
popolnoma sam dokopal do kruha!

POLIČ. Kako? do kruha? saj bodo vsi nasičeni!

ČETRTI DIJAK. Pavlin! Pavlin! Ti pa tvoj bodoči red!

TRETI DIJAK. Tak bodoči red! Haha!

POLIČ. Komu se bo ljubilo delati če bodo vsi siti!

/Med narodom smeh in opazke./

PAVLIN./vstane./ Eh kaj boste vi! Vi ste buržuji, razumete!
Siti in leni! Požvižgam si jaz na vas in na vaš smeh!
Smejati se, in pikati - to je itak vse kar znate! Ra-
zumete! Vi, ki še niste niti enkrat občutili resni -
čnosti, ampak obvohalí vse in šli! Čreda! Ali je vam
sploh kaj sveto?

POLIČ. Ti še ne!

LIČANIN. In tvoj bodoči red tudi ne! - Tako traplo!

GLAS. Noro!

PAVLIN./Ličaninu./ Kaj sem jaz? Reci še enkrat!

/Tišina - Ličanin se obotavlja! Ozre se po drugih:
napeti obrazi podžigajo in vpíjejo: „Le!“ „Le!“ „Reci!“

PAVLIN. Reci, če se upaš!

LIČANIN. Traplo si, no! Kaj pa drugega!

Schaffner praujo 1932.

»MATI, KRUKA!«

Boden-See je kakor ognjišče potujočih Nemcev. Tu se stekajo pote vseh, ki „iščejo dela, pa ga ni“, tu postopajo cvet Wandervoglov in se ozira tja čez jezero, kjer se košatijo skladi Švicarskih gor. „Tja čez“ jih ne puščajo brez denarja. Švica se je zavarovala pred modernimi berači, in to jih razjeda, večne vandrovice.

„Ti Švicarji si naj z zavesami zagrnejo svoje gore! Da jih nihče zastonj ne vidi! - Prekleti kapitalisti!“

In razvnamajo se iz dna svojih neskretnih nemških duš.

4. julija 1932.

V ranem jutru se prepeljeva na drugo stran jezera, v Konstanz. Parnik je majhen, starejšega kova; z nami so prodajalci sadja in mleka, kramarji, kmetje z vozovi in konji, mlad nemški kapitalist z motorjem, v lepi umajeni suknji. V beli svet gleda skozi ogromne črne naočnike vozačev in vidi: mladi svet se meša s starim, moderna civilizacija z nerodno starino.

Južna obala je Švicarska, le Konstanz je nemški. Proslulo je to mesto po svojem srednjeveškem koncilu. Takrat so tu odločali o usodi sveta. Še danes stoji tista hiša, Konziliensgebäude: mračna, enonadstropna, vse premala za tako vlogo. V notranjosti je očuvana prostorna dvorana, kjer so zborovale glave sveta, ljudje, ki še odkritega, ostrega

pogleda niso prenesli. Jan Hus pa jim je zalučal naravnost v obraz :

„Jaz ne priznavam vaše avtoritete!“

Tedaj so se zganili ponosni dostojanstveniki, dolgi plašči so zašumeli, napeti obrazi se srečali ... že ogenj v njih očeh je zadoščal, da upepeli klavrnega malega češkega predikanta. Sežgali so Jana Husa na ploščadi zunaj mesta, tam kjer leži danes velik neoblikan siv kamen, obrasel z bršljanom.

Na večer sva v Švici.

„Švica! Brate, Švica!“ me opozarja Dušan. Švica! Neko ugodje in razočaranje obenem občutim ta hip.

Švica! Doma je bila nekaj daljnega, lepega, komaj možnega; zdaj pa sem tu in - nič! Tako je kot povsod drugje. Stara pesem pod novimi naslovi!

Mrak je že in noč je blizu, zato se pridruživa mlademu kmetu z volmi. Skušava ga zaplesti v pogovor, toda iz njega komaj spraviva, da imajo seno kjer se da spati. Od groze preprost in okoren je ta Švicar. Ogledujem ga od pet do glave: male rasti, okroglih zalitih lic, rdeče ožgane polti, kodravih kratkih las ...

Pridemo na njegov dom. Sprejmejo naju pristno in po domače, ponudijo tukle, razkazujejo hleve, krave, svinje. Povsod imajo električno napeljavo, vse je betonirano in čisto. Stanovanje presenetljivo čedno in okusno: stene v prijaznih

Pokrajina pred Zürichom je podobna Bavarski. Življenje pa je mirnejše in bolj ustaljeno. Posebno po mestih ni tistega hrupnega razmaha organizacije kot v Nemčiji; - križarji volilni lepaki z vsakdanjimi publicami ti ne udarjajo v oči, pročelja hiš niso namazana z ogromnimi črkami: Wahl kommunistisch. Ljudje so ponosni in dobri; zastonja še niso pokopali. Laska se jim če hvaliva njihove kraje in naravo, težko čujejo, da je pri nas ta in ta stvar boljša, ali lepša. Povsod vzbujava pozornost, ker sva nevsakdanja prikazana, - purši so osteli v Nemčiji, ob Bodem-See, in godrnjajo: „Ti Švicarji, ti naj svoje gore ...“, toda, pustimo to! Glejte, midva sva že v Zürichu, na račun švicarskih avtomobilistov, pred nama se opleta osemleten razposajen parček. Naravnost zagledal se je v naju, z očmi in usti! Ujamem dekletov pogled, oblije ga rdečica, sramežljivo skriva svoj obraz v fantkovem rokavu; - pri radovednosti sem ga zasacil!

6. julija 1932.

Zürich je največje mesto Švice, raztegnjeno ob Zürskem jezeru in razmetano po hribih nad njim. Ulice so jasne, čiste in žive, promet je tolik, da so tesnejša križišča često zamašena. Dolge vrste avtov se nabirajo pred njimi, piskajo, čakajo, izginjajo na redarjev žvižg ali znak.

V glavni ulici je skoro vsaka tretja hiša büro za

tujski promet. Loyd Triestino ima za soseda Cunhard Line, Norddeutscher Loyd, poleg Wagons-lits Cook vidiš Hamburg-Amerika Linie, White Stear Line, Consulich Line itd. V Švici je vse sijajno, sistematično urejeno in na višku, posebno izmozgavanje tujcev! To so plodovi celega stoletja! Bogami, Švicarji so velikopotezni ljudje! Vsaj glede denarja; - mnogo ali nič! To priča o uspevanju in nekramarskih dušah.

Na obali Züricher-Seea se spoznava z neko damo kakih tridesetih let. Pravi, da je pesnica, bogata da je bila, imela je hišo, avto, zdaj pa nima nič.

Opazujem jo: velike plave kmetске oči, svež zalit obraz, črna obleka - nič takega kar bi pričalo o višnjevi krvi ali pa zoper njo.

Ognjevita je, moška, uporniška, rada se žrtvuje!

„Če bi bilo tako kot ni - jaz bi šla od mesta do mesta, od vasi do vasi, od hiše do hiše, prodajala svoje pesmi, preživljala sebe in revne.“

„Po vaseh bi bila bolj slaba s pesnimi!“

Malo užaljen pogled, potem zaupliv:

„O v Švici ne!“

Pogled mi obvisi na kopališču Limmata.

„Glejte, tam pa se kopljejo sama dekleta!“

„Da! In drugje sami fantje! Pri nas je ločeno!“

O taka morala! Čestitam!

Spet za hip užaljen obraz, prikimavanje, nato zamišljeno tih „Jaz tudi“.

7. julija 1932.

Pohod v Luzern!

8. julija 1932.

Mnogo smisla kažejo Švicarji za čistost in praktično lepoto; to bo vpliv gor, prirode. Posebno njihova mnogoštevilna mesta so znana po svoji čisti lepoti; Luzern pa baje prekaša vse. Šteje okrog 47.000 prebivalcev, deli se v mlajši del vil in staro mesto z oskimi ulicami visokih hiš polnih reliefov in obloženih okrasov v vseh mogočih kompliciranih bujnostih. Sadovi srednjeveške meščanske gospodske! Tiste priznane Luzernške lepote pa jaz nisem odkril. Mogoče prav zato ne, ker sem je iskal! Mogoče!

Na severni strani Luzerna leži pod vznožjem nekega hriba ogromna sivkasta skala. Vanjo je izklesan lev! Mogočen relief! In pod levom so vsekane črke :

HELVETIORUM FIDEI AC VIRTUTI .

Turisti vseh plemen in ras postajajo pred levom, molčijo, fotografirajo, odidejo! Druga posebnost mesta označena v njihovih vodičih je „Gletschergarten“. Gredo tja, plačajo, gledajo, odidejo! Potem pride na vrsto tretja, četrta, peta posebnost ... mogoče še šesta! sedma! In povsod plača-

9. julija 1932.

Poseđamo po prostorih Schweizerische Jugendherberge. Zunaj dežuje in ne moremo nikamor! Tu so Danci, Norvežani, Amerikaneec, Nemci, Madžara ...

Dolgčas! Ne vemo si kaj! Jemo! Iz dolgega časa! Potem se smejemo! Kako je vse smešno! Prostor, ljudje, muhe, še dež tam zunaj.

Nekateri kvartajo! Silna zabava! Valjujo se od smeha, kričijo, oči so rdeče od solz! Nazadnje se stepajo.

Na večer se jih natepe še več. Sedimo za mizo, samo - varji gorijo, zresnjeni obrazi strme v ogenj in šale. Pride - jo dekleta! Potnice! Fantje zaženejo vrišč in hrup! Raztrgana je melanholija večera.

Ob desetih se ugašne luč. - Švicarji so varčni in tedni! - Spat vse! Turisti pa v krik in vik! Vpijejo, hočejo luči, se krohočejo! Hlastajo za ženskimi glasovi. Nazadnje so siti vsega in trudni zaspijo.

10. julija 1932.

Sivo klavrno je jutro! Megle! Prši! - Kakor včeraj. In kako bo jutri? Kakor danes! Vrag vzami vse skup!

Ali naj čakava še? Ne!

Pustiva Rigi, gore, prakantone! in naravnost v Bern?

Še manj! -

In ko poltan potrkava sva že pod vznožjem Rigija.

Potem navzgor skoz megle in mrak! Ob poti zorijo črešnje, v globeli na obeh straneh se zrcali Vierwaldstättsko jezero, po hribih megle - kot da se čarovnice v orjaških kiklah plazijo čez gore!

Pot se čisto cepi, oži, nazadnje je zmanjka! - Na levi breg, na desni graba, okoli megle, midva sredi njih! Veva le to, da sva zgrešila!

Klativa se navzgor čez boro travo, preko potočkov in luž, čez ležeče hlode, skoz gozdove! Oprijemava se debel in poganjava navzgor! Izpočetka gre, da je veselje! ... radost, navdušenje za svoja pota. A počasi se vse nekam zaleze, poleže; še malo in na dnevnem redu bo prepirljivi „Kdo je kriv ??“

Prideva na nekako teraso. V meglah se nekaj svetlika, nenadoma se sivi obok odpre - pokaže se jasno nebo, pred nama izhojena pot, spodaj v globeli hiše, jezera, pašniki! Dobro sonce jih obseva. A le za hip! Spet se priženejo megle in zastro vse.

Na večer sva na Staffelhöhe, poldrugi kilometer bližje Bogu kot zjutraj! Še dvesto metrov strmine je do Rigi Kulma. Tu so planinske kočice, odprte i pozimi i poleti, pašniki, tu in tam odsekana pobočja - gola rjava rebra, na vrhovih smrekovi gozdiči.

Večeri se! Od daleč čuješ kravje zvonce, z Rigi Kulma puha zobčasta lokomotiva, prva v Evropi! Drugače pa sva

čana tišina: vse je zamaknjeno v večno igro megel in soln-
ca in v opoj žarečih oblakov.

11. julija 1932 .

Rigi Kulm nad nama je nezameglen, spodaj v globelih
se vsedajo megle - kot bela morja, oblaki se svedrajo va-
nje, jih razganjajo, trgajo, bijejo .

Na vrhu Rigija sta dva krasna štirinadstropna ho-
tela. Okrog se pasejo krave in iceki. Zobčasta železnica pe-
lje tik do hotelov. Pravkar je prisopihala na vrh lokomo-
tiva z enim vagonom! Izstopajo dolgi, suhi angleški sveče-
niki, Francozi - čokati, s povešenimi brki, spodnji del obra-
za naprej, potem lahkoživi Švicarji, ki kupujejo male kravje
zvonce in z njimi zabavajo ženski svet; nemški turisti pa
prihajajo večinoma peš, in naj so tudi stare dame s svoji-
mi neukrotljivimi hčerkami.

Razgled je skromen! - Megle, megle, megle! Počasi za-
kadajo vrh in objamejo še nas. Zdaj vidimo komaj drug dru-
gega! - Zbogom Rigi, in tvoji razgledi!

Drviva v doline na drugo stran. Spet se jasni! Pod
nama se odstira Vierwaldstätter jezero - globoko, mračno
modro! Nad njim odsekani skalni bregovi, višje položni zele-
ni hribi. - To je baže največja lepota Švice. Jaz je ne vi-
dim! Razglednice se mi zde lepše kot priroda sama! Mogoče
fantazija terja preveč, mogoče ni časa, da bi lepota sveta

našla pot vame !

V dolini v Goldau je znana katoliška cerkev. Notranjost je kakor novi, drugi svet, sproščen vsega zunanjega, vseh nešteti šablonskih vzorcev! - Same dolge, ravne zategnjene črte, mrtve močne barve, egipčanski mir, duhovnost! Oltar je pozlačen, v obliki pravokotnika; le sreda je dvignjena, a spet v istem liku! Strop nad oltarjem je kakor nebo: okrogel, temnomoder. Na njem v ozadju dve srni pijoči ob izviru, ob straneh molita po dva angela. Ladjo in ožje svetišče ločijo visoki stebri.

12. julija 1932.

Vozimo se ob Vierwaldstättskem jezeru, po zemlji prakantonov. Marsikje vidiš kravjo glavo - grb kantona Schwytz. Cesta, Axenstrasse, je vsekana v skale, - na eni gladke stene, na drugi strmina, v globeli jezero; temnomodre vode se zlatijo v soncu. Na nasprotnem bregu spet gore, same gore. Le kje tik ob jezeru dolinca. Tam so hiše, vasica, povsem ločena od vsega sveta.

V avtu smo: štirje mladi gospodje, švicarji, in mi dva. Mladi gospodje so židane volje. Razigrani! Rdeče planske cvetke imajo v gumbnicah, smejejo se, v ekstazi pojo :

„O dona Clara ...

du bist wunderschön ... ”

zaprav ni človek. Moja fantazija je še bolj zamotana kot domišljija tega ljudstva.

Iz Altaeria se spet dvigneva v planine, v Berner Oberland. Pod nama ležijo vasice, male kmečke hiše, kakor i - gračke; okrog njih ogromne planine. - Po teh domovih z okni zročimi v gore, snežnike in svobodno nebo, je palo seme za švicarsko državo. Tudi Viljem Tell je bil tu doma.

Hodiva navzgor po strmih klancih; sklonjena, skrčena kolena, korak enak koraku! Po mislih mi blodi švicarska zgodovina.

— Skrčeno ozemlje današnje Švice je bilo skoraj vedno svobodno. Vsaj na znotraj. Ta zemlja in iz nje duh ljudstva je terjala svobodo; radi te je nastala politična sila. Tu se trajno ni mogla uveljaviti ne frankovska, ne nemška oblast. V 13. stoletju so skušali tod Habsburžani uvajati germanski sistem graščakov. Tedaj je završalo po konservativnih svobodnih vaseh, kantoni Uri, Schwytz in Unterwalden so sklenili „Večno zvezo“ in v mnogih bitkah naklestili Habsburžane z njihovimi osvajaškimi novotarijami. Zmagovalcem so se kmalu pridružila bližnja ozemlja, krog zavedne politične enote se je širil, zunanji sovražniki Habsburžanov so zagotovili Švicarjem svobodo na zunanaj. Njihova zemlja je postala skoraj nedotakljiva, hrabrost švicarskih kmetov pa naravnost legendarna. Revni gorjanci so odslej prodajali svojo hrabrost raznim evropskim imperatorjem.

120

Doma pa so zavladali domači mogetci - trgovsko meščanstvo, ki se je obdajalo z obzidji in nasilno kraljevalo vsako v svojem kantonu. Vezi državne skupnosti so bile skrajno zrahljane; najvišje so se povzpeli Zürich, Luzern, Bern.

Potem je prišel novi vek, z njim verski boji, Zwingli, Calvin, prve ideje enakosti. To je Švico povsem razklalo. V trah domačih verskih bojih so prakantoni ostali rimo-katoliški, na jugu in zapadu pa je prevladala nova vera. Vodstvo med švicarskimi državiciami se je pomaknilo iz prakantonov na zapad, v Zürich in Bern. Prakantoni so že davno dosegli svoje - bili so svobodni in ostalo je vse po starem.

Francoska revolucija je prevrgla stare razmere, Napoleon je ustvaril na ozemlju Švice "Helveško republiko" s centralno absolutistično vlado. Po njegovem padcu se je spet začela stara pesem višnjevcev: razcepljenje, leta 1848, pa se je trajno uveljavila enakost ljudi in trdna enotnost Švice z glavnim mestom Bernom. In nekaj let pozneje, so že pribežali sem mnogoštevilni politični osumljenci iz Nemčije, Avstrije in Italije; - tam se je znova začel pritisk od zgoraj.

Odtedaj se zateka v Švico vse, kar si doma ni sveto življenja. Danes kapital! -

Ozrem se navzdol - globoko, globoko pod mano je mela kotanja! Dolina! Hiš ni videti več, le nekaj srebrnega - , potok! Onstran dolince pa strmo rastejo planine! Veličastno

malo skalovje na obeh straneh, med njim blede slabotna trava, dalje - megle, megle! Kamor zapičiš oči! Govoriva malo, jeva nič, nujno je le eno: čimprej iz planin, da naju ne prehiti deževje.

Krog poldneva se vlije! Silen veter! Kar obrača naju! Zatečeva se k ograji iz skal in stisneva k njej. V rokah rdeče planinske rože ...

Čez nekaj minut se vihar poleže. Divjava navzdol, strma je pot, skačeva, odbijava se s kamna na kamen, naarbtnika poskakujeta kot jahača v diru. Dežuje! A to naju ne briga več! Mokra sva, pa je! Prava reč!

Na večer sva v dolini. Skoz njo lije Aare, prebije apnenčasto goro, Aareschlucht, se zmota skoz planine in valovi proti Bernu.

16. julija 1932.

Greva skoz Aareschlucht, sotesko, dolgo kaka dva kilometra. V globeli lije Aare - kot gladka živa ploskev - , nad njo sive visoke stene, na njih črni dolgi jeziki - voda polzi z zelenih teras na vrhu. Pot, delo švicarskega planinskega društva, je pripeta, ali vsekana v stene. Zdaj se spusti skoraj do vode - komaj vidiš košček zameglenega neba, zdaj se dvigne - v globokem koritu valovi Aare, školjkasto udarbo in stekle stene pere voda.

Proti koncu se soteska zoži, stene se zbližajo, nagnejo druga k drugi, na vrhu se melodane dotikajo; a na dnu za-

divja, se vrtinči, pada Aare! Voda bije ob skale, išče izhoda, se peni, vpije, zažene v kamen, odbije, pada, zviija v kotanjah, žre stene in bobni pod njimi naprej! Kot zver, ki ji kratijo svobodo!

Pred Meiringenom se soteska razširi, izlije v dolino, Aare zopet mirno lije svojo pot; njeni življenski pravici in dolžnosti je zadoščeno. - Daleč ob straneh kipijo planine, strma pobočja, na njih slapovi kot srebrna okna.

Midva zapustiva Aare in kreneva na levo v planine. Čaka naju tretja tura! Preko Groser Scheidegg! Pot se vije mimo slapa, o katerem kričijo po reklamkah, da je najlepši na svetu. Ne pada kakor steber ampak razpršena megla! In v njej je nešteto malih curkov. Vsak pada z debelo glavico naprej, ostali del se razpleta kot pavji rep in izginja v pršečih meglah, ki jih veter zanaša, dviga in bije k tlom.

Sredi poti na prelaz naju ustavi dež. Vedrija pri kmetu, ki je le v letnem času s čredami v planinah. Stanovalje je zanemarjeno, začasno, srce vsega je hlev poln živine! Krog 20 repov! Krava pri kravi! Bogat je pogled na težka, polna telesa, krotke glave in velike mlo neumne oči. Večer je, in na delu so dojilci s stoli na eno nogo, pritrjenimi na riti.

Iz hleva gremo v shrambe. Gospodar nama z zadovoljnim egoizmom razkazuje zaloge mleka, sira - šest mesecev

ga sušijo! v obliki velikih okroglih plošč. Mišva mu pri-
govarja, kako je s takimi rečmi pri nas in kar seseda
se, ko zve koliko je vredna živina pri nas.

17. julija 1932.

Nedelja je, in pot na Großer Scheidegg polna turi-
stov, kljub slabemu vremenu. Namenjeni so v bližnjo Reichen-
bachschlucht. Potok Reichenbach, tisti, ki tvori pri Meiring-
enu „najlepši slap sveta“, izvira izpod ledenika sredi
planin, prebije, slično Aare, gore in bobni v doline. Šoteska
je podobna oni Aare, le stene so še višje in bližje, borba
na inu še bolj divja: voda grmi, se duši in divja čez izbru-
šene kolke pečin.

Hodiva po vsakani poti v smeri proti toku. Nekje v
svoji sredi se šoteska razširi, znajdeva se med vzvalovani-
mi vlažnimi stenami! V ospredju slapi! Voda lije, pada z vi-
sokih pečin! Se zvija in peni v široki kotanji! Kot zver,
ki jo duše in hlata po zraku!

Čutim kakor da sem v sobi! V sobi z mračno svetlo-
bo! - Za mano so okna vrata - tam se vije hodnik šoteske,
okrog mračne, vzvalovane stene, v ospredju slapi! - kakor sve-
tlo jasno okno! In vse je navičeno z grmenjem, vpitjem, od-
mevi - delnim pretečim mrmranjem!

Tako divje romantike še nisem občutil!

Dalje se pot zarije v skale! Predor! Mraki! Kaplja-

V dolini so spet letovišča, aktualna predvsem pozimi. Midva takoj opraviva z njimi in se spet zaletiva navzgor, da streva zadnji gorski orah: pot čez Kleiner Scheidegg.

18. julija 1932.

V rano jutro se razlegajo po planini polni, zamolklo turóbní glasovi; - pastir planšar trebi v dolgo cev, ki seže z enim koncem v podolgovat sod - zvočnik. Midva sediva ob njem in poslušava. Pod nama pašniki, po njih kra-ve z zvoncei, niže tihi smrekovi gozdovi! Še dalje - planine, megle, daljave, ki v pijajo težke glasove in jih razli-te zakotalijo nazaj!

Pastir preneha!

„To je moj zaslužek“, pravi, „napitnine mimoideóih! A leto je slabo! Slabo vreme!“

„Slabi časi!“

„Tudi!“

Greva! Neroden trenotek! Pastir gleda za nama! Ču-tiva, da ni vse v redu! Slabi časi? Res? Bore napitnine ne bi zmogla? Bi! No - ?

- Pa zdaj ne grem nazaj! Je že predaleč! - tak je zadnji izgovor!

Kleiner Scheidegg! Kakor terasa med planinami! Na njej hoteli, zaravnilišča, postaja zobčaste električne žele-znice za Jungfraujoob /4275 metrovi/. Pravkar se odpra -

kel v gore! - Pomladi so ga gnale nazaj! Nazaj! V hladnem
naročju planin je našel zavetje!

Midva pa sva spet na cesti, mimo vreščijo avti, ob
straneh se smejejo hoteli! Zbogom ovčice in megle in koči-
ce s senom! Gore so za nama, pred nama asfaltna cesta v
Bern!

Julij Franjo 1933.

... se razlegajo po planini polni, zamolklo turobni glasovi... (str. 129.)

